

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

УДК: 342.4 (477)

ПРАВО СПОВІДУВАТИ БУДЬ-ЯКУ РЕЛІГІЮ, ЯК СКЛАДОВЕ СВОБОДИ СОВІСТІ: УКРАЇНА ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Бедь В. В.

*Карпатський університет імені Августина Волошина
м. Ужгород, Україна*

Автор досліджує окремі особливості реалізації такого складового свободи совісті людини, як права сповідувати будь-яку релігію. Особлива увага приділена історико-правовому аналізу нормативно правових актів, пов'язаних із реституцією церковного майна. Запропоновано змінити існуючу процедуру для встановлення релігійних громад, а саме збільшити кількість засновників, доповнити перелік документів та відомостей, представлених для реєстрації.

Ключові слова: права людини, права громадянина, свобода совісті, правовий статус особи, реституція церковного майна, право сповідувати будь-яку релігію.

Постановка проблеми. Інститут прав і свобод людини і громадянина є одним із найважливіших інститутів правового статусу особи. Щоб скласти правильне уявлення про права і свободи людини і громадянина, необхідно цілком виходити з характеру та змісту відносин і зв'язків, які складаються між суспільством, державою і колективом, з одного боку, і їхніми членами — з другого, в зв'язку з їхнім місцем у виробництві й розподілі, в управлінні суспільними і державними справами, у вільному розвитку особистих здібностей людини.

Інститут прав та свобод людини і громадянина є предметом дослідження більшості галузей юридичних наук. Юридична наука покликана вивчати людину в її державно-правових зв'язках, і тому вчені-юристи вивчають явища і процеси, які тісно вплетені в людське життя і в яких розкриваються властивості індивіда, а також його зв'язки й залежності. Всі найскладніші державно-правові явища зосереджуються в правах людини, які в свою чергу є основою та центральною ланкою державного і правового життя.

Аналіз наукових публікацій. Відмітимо, свобода совісті – поняття складне, широке й багатогранне – протягом багатьох століть приковує до себе увагу філософів, істориків, юристів та релігієзнавців, а також урядів, парламентів і політичних партій, що вкладають різний зміст у розуміння цієї категорії. Філософське осмислення свободи совісті, закладене ще в XVI – XVII ст. ст. (Б. Спіноза, Дж. Локк, П. Бейль й ін.), широко розвивалося в працях французьких просвітителів XVIII в. (Д. Дідро, Ж. Ламетри, П. Гольбах, К. Гельвецій), німецьких філософів кінця XVIII – початку XIX в.

(Г. Гегель, К. Маркс, Л. Фейєрбах, Ф. Енгельс), роботах російських революціонерів-демократів (В. Белінський, А. Герцен, Н. Огарьов, Н. Чернишевський, Н. Добролюбов, Д. Писарєв), роботах сучасних учених і мислителів (Д. Белов, Ю. Бисага, В. Гаєва, М. Громовчук, І. Компанієць, Я. Ленгер, М. Палінчак, Г. Сергієнко та ін.). Особливо, на наш погляд, слід звернути увагу на праці українських науковців Г. Друзенко та Л. Ярмол, більшість з яких стосуються розглядуваного нами питання, і на яких, власне, і базується наше дослідження.

Автор ставить собі за **мету** дослідити окремі особливості реалізації такого складового свободи совісті людини, як права сповідувати будь-яку релігію.

Виклад основного матеріалу. В Україні основою юридичного механізму реалізації права людини сповідувати будь-яку релігію є національне законодавство, а саме: Конституція України (ч. 1 ст. 35), Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» (ч. 1 ст. 3), а також ратифіковані Україною міжнародні акти, в яких проголошується це право¹.

У основних законах ряду держав також визнане право людини сповідувати будь-яку релігію². Однак у деяких із них застосовано інші назви, різняться подекуди і власне зміст цього права людини. Зокрема, закріплено: 1) право сповідувати свою релігію³; 2) право сповідувати свою віру⁴; 3) право сповідувати релігійні переконання⁵; 4) право сповідувати відому релігію⁶; 5) право сповідувати релігійні вірування⁷; 6) право сповідувати релігію, встановлену за давніх часів⁸. Разом з тим вважаємо, найбільш вдале з вищенаведених визначень – «право людини сповідувати свою релігію», оскільки саме остання виступає однією з індивідуальних форм свідомості особистості.

Право людини сповідувати будь-яку релігію можемо поділити на певні різновиди за наступними критеріями: 1) за кількісним складом суб'єктів його здійснення: а) індивідуальне (одноособове сповідання релігії); б) колективне (сповідання релігії спільно з іншими); 2) за змістом сповідальної діяльності: а) здійснення культових дій (молитви, таїнства, обряди, свята, богослужіння, жертвопринесення, ритуальні заборони та інші); б) позакультова діяльність: у духовній сфері – продукування релігійних ідей, тлумачення догматів теології, написання богословських трактатів; у практичній сфері – поширення релігійних переконань; навернення людей до своєї релігійної віри, благодійна, місіонерська діяльність тощо; 3) залежно від місця сповідання релігії – здійснення останнього у культових будівлях і на прилеглий до них території, у місцях паломництва, на кладовищах чи в місцях окремих похо-

¹Зокрема, про це йдеться у ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

²Зокрема про це йдеться у ст. 31 Конституції Республіки Білорусія; ч. 2 ст. 26 Конституції Литовської Республіки; Ст. 28 Конституції Російської Федерації; ст. 31 Конституції Республіки Узбекистан.

³П. «6» §1 Конституційного акта Швеції «Форма правління».

⁴Ч. 2 ст. 19 Конституції Республіки Македонія.

⁵Ч. 1 ст. 41 Конституції Республіки Словенія.

⁶Ч. 2 ст. 13 Конституції Греції.

⁷Ст. 19 Конституції Італійської Республіки.

⁸Ст. 5 Конституції Непалу.

вань, крематоріях, у квартирах і будинках приватних осіб, в установах, організаціях і на підприємствах (наприклад, у військових частинах, лікарнях, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання); 4) залежно від юридичного статусу суб'єкта використання розглядуваного права: а) сповідання релігії громадянами певної держави; б) сповідання релігії іноземцями; в) сповідання релігії апатридами; г) сповідання релігії дітьми; д) сповідання релігії іншими суб'єктами (засудженими, військовослужбовцями тощо) [1, с. 81 – 82].

Механізмом юридичного забезпечення права людини сповідувати будь-яку релігію є система ефективних юридичних засобів реалізації, охорони та захисту цього права людини. Спробуємо проаналізувати юридичні засоби реалізації права людини сповідувати будь-яку релігію відповідно до наведеної вище класифікації.

Одноособове сповідання релігії не потребує юридичної процедуризації, оскільки воно може бути здійснене людиною за її бажанням виключно власними діями, інші ж суб'єкти не повинні їй у цьому перешкоджати. І навпаки – колективне сповідання релігії потребує, зазвичай, встановлення певних юридичних процедур. Однією із форм колективного сповідання релігії є об'єднання громадян у релігійні громади. Законодавством встановлені порядок, строки, підстави утворення релігійних громад якраз і формують юридичну процедуру колективного сповідання релігії [1, с. 86].

Релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб (ч. 1 ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»). Згідно цього Закону: 1) для набуття релігійною громадою правоздатності юридичної особи громадяни, які утворили її і досягли 18-річного віку, в кількості не менше десяти чоловік, подають заяву та статут (положення) на реєстрацію відповідно до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а у Республіці Крим – до Уряду Республіки Крим (ст. 14); 2) повідомлення державних органів про створення релігійних громад не є обов'язковим (ст. 8) [2].

Хотілося б відмітити, що саме останнє положення викликало в наукових колах немало дискусій [3, с. 28]. Так, зокрема, у проекті Закону України від 01.02.2000 р. «Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”» передбачено, що релігійні громади можуть діяти за статутом (положенням), зареєстрованим у порядку, встановленому законодавством, а також без реєстрації свого статуту (положення). Однак релігійна громада, яка утворилася і діє без реєстрації свого статуту, зобов'язана повідомити про це органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (ч. 3 ст. 9). Дане положення в проекті цього закону обґрунтовується тим, що повідомлення про утворення релігійної громади не посягає на свободу її релігійної діяльності і передбачає офіційне визнання державою таких громад діючими [4, с. 7].

Разом з тим цілком розділяємо думку Л. Ярмол [1, с. 76], що з такою позицією не можна не погодитися, оскільки саме повідомлення про створення релігійної громади не є втручанням у її внутрішні справи, а навпаки – це «поштовх» до набуття нею статусу юридичної особи, у зв'язку з чим за громадою та її членами визнаватимуться такі права (та й обов'язки), яких вони без нього не матимуть. До того ж, держава має

володіти інформацією про створення тих чи інших релігійних громад, щоб контролювати відповідність їх діяльності чинним законам. Якщо така громада діятиме в межах законодавства, то вона, не побоюючись, повинна повідомити про своє створення відповідні державні органи. Доречно передбачити також у Законі відповідальність засновників (зокрема, адміністративну) за неповідомлення про створення релігійної громади, інакше запропонована законодавча новела не буде дієвою [5, с. 75].

На наш погляд, доцільно також змінити існуючий порядок створення релігійних громад, а саме: збільшити кількість їх засновників, доповнити перелік документів і даних, які подаються ними для державної реєстрації. Можемо погодитися із пропозиціями з цих питань, які викладено в проекті Закону України від 01.02.2000 р. (поданий Кабінетом Міністрів України). У ньому запропоновано збільшити мінімальну кількість засновників релігійної громади до 25 чоловік, які досягли 18-річного віку, крім визнаних судом недієздатними, а також вимагається подання додаткових, крім заяви і статуту, документів, а саме: протоколу установчих загальних зборів релігійної громади; списку громадян, що її утворили; відомостей про склад органів управління; підтвердження зазначеної у статуті канонічної й організаційної підлеглості релігійної громади. Якщо ж релігійна громада, яка утворюється, підпорядковуватиметься релігійному центру, що перебуває за межами України, то вона має подати ще й копію статуту (положення) або інший основоположний документ цього релігійного управління або центру, а також його нотаріально засвідчений автентичний переклад на українську мову (ст. 14).

Цілком доречно було б до вказаного переліку документів включити ще й дані про основи віровчення релігійної громади, про її ставлення до сім'ї і шлюбу, освіти, здоров'я послідовників даної релігії, про обмеження для членів і служителів організації щодо їхніх прав та обов'язків.

Світова практика знає два підходи щодо визначення статусу релігійних організацій. Перший підхід (окремі автори називають його «американським» [6, с. 45]) передбачає: 1) повідомний порядок одержання релігійною організацією статусу юридичної особи; 2) презумпцію лояльності та законслухняності релігійної організації; 3) повну свободу поширення віровчення без огляду на його зміст. На практиці ми спостерігаємо, що, наприклад, США стали притулком для значної кількості тоталітарних сект, діяльність яких заборонено в багатьох інших країнах⁹, мають найбільший в світі корпус сатаністів та перманентні проблеми з радикальними квазірелігійними угрупованнями, що час від часу самоспалюються. В цьому плані не сильно відстає від США і Франція, де послідовно проводиться в життя принцип відокремлення церкви від держави та рівності усіх релігійних організацій перед законом [7, с. 41].

Другий підхід щодо визначення статусу релігійних організацій практикується в державах, які законодавчо закріпили диференційований підхід до церков. Найбільш вдало в термінологічному плані, на наш погляд, його зафіксовано в Конституції Греції, ст. 13 якої гарантує свободу та безперешкодне відправлення релігійних обрядів лише відомим віросповіданням. Схожу норму містить Конституція Литовської

⁹Типовим прикладом можуть служити «церква саєнтологів» та «церква преподобного Муня», діяльність яких заборонено в більшості європейських країн.

Республіки: «Держава визнає традиційні у Литві церкви та релігійні організації, а інші церкви та організації – в тому разі, якщо вони мають підтримку в суспільстві та їх вчення і обряди не суперечать законові й моралі. Визнані державою церкви та інші релігійні організації мають права юридичної особи» (частини 1 та 2 ст. 43 Конституції Литовської Республіки) [7, с. 58].

Практично саме другий підхід реалізується через певне обмеження в правах новостворених або таких, що вперше розпочинають діяльність на території даної країни, релігійних організацій. Вони мають протягом певного часу проявити себе, засвідчивши своєю діяльністю повагу до громадського порядку, суспільної моралі, прав і свобод інших осіб, а також нешкідливість для фізичного і психічного здоров'я пропонуваними ними практик. До впливу такого випробувального строку релігійні групи не мають права: 1) будувати культові споруди; 2) набувати права власності на нерухоме та інше майно; 3) засновувати засоби масової інформації тощо. Приміщення та потрібне для діяльності релігійної групи майно, як правило, надаються у користування групи її учасниками. Релігійні групи мають право здійснювати богослужіння, інші релігійні обряди та церемонії, а також провадити навчання релігії і релігійне виховання своїх послідовників.

Вважаємо, що саме цей, на перший погляд дискримінаційний, підхід є власне проявом державного піклування про особу. В сучасному світі, в якому низкою революцій та війн порушено природну тяглість соціумів, більшість людей є абсолютно беззахисними перед псевдорелігійним шахрайством квазірелігійних авантюристів [6, с. 34].

Міжнародні стандарти в сфері свободи совісті не вимагають рівності всіх релігійних організацій перед законом – лише рівності фізичних осіб, незалежно від їх релігійних або інших переконань. Так, зокрема, Європейська комісія з прав людини визнала такими, що не порушують Конвенцію, дії Австрії, яка відмовила у наданні статусу юридичної особи Gesellschaft zur Vereinigung des Weltchristentums, «оскільки члени цієї секти могли сповідувати свої релігійні переконання і без такого об'єднання» [9].

Практика України щодо рівності перед законом усіх релігійних організацій, подібна до практики СРСР щодо прав людини. Чинне законодавство однозначно конститує «американську» модель: рівність всіх релігійних організацій перед законом, відсутність будь-яких цензів осілости для новоявлених церков, фактично, повідомний порядок набуття статусу юридичної особи тощо (зокрема ч. 5 ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»). В той самий час практика йде шляхом адміністративного обмеження діяльності одних організацій та підтримки інших. Прикладом такого адміністративного обмеження може служити лист Міністерства освіти України «Щодо попередження залучення дітей та підлітків до діяльності релігійних організацій харизматичного спрямування» від 20.04.98 р. № 1/9-168, за який Міністерство змушено було офіційно вибачитись, визнавши викладені у листі факти такими, що не відповідають дійсності.

З цього приводу досить правильною є думка Г. Друзенка, який стверджує, що така практика подвійних стандартів є порочною і неприпустимою в правовій державі, навіть коли вона переслідує добрі цілі. Україні, спираючись на ст. 11 Конституції, потрібно на повний голос заявити, що вона є державою з тисячолітньою християнською традицією, державою, дві найбільші історичні церкви якої – грекокатолицька

і православна – заховали й зберегли скарби національної культури у добу бездержавності, під час найжахливіших лихоліть, державою, яка врешті-решт як правонаступниця УРСР завинила не стільки перед релігією взагалі, скільки перед конкретними церквами та віросповіданнями, що їх вона завзято нищила у несамовитому богоборницькому запалі соціалістичних десятиріч. І це не заклик до відновлення в Україні державної церкви – це вимога історичної справедливості [6, с. 65].

У зв'язку із цим Г. Друзенко пропонує радикальну реформу законодавства України, яка матиме на меті запровадження диференційованого статусу релігійних організацій [6, с. 72]. За зразок тут може правити іспанська модель, в якій усі релігійні об'єднання розбито на 4 групи: 1) Католицька Церква; 2) «укорінені в іспанському суспільстві» церкви меншин; 3) малі церкви, що не мають угод з урядом; 4) релігійні групи, що не мають особливого правового статусу [10, с. 89]. Для України, де, по суті, немає одної панівної (як у Польщі, Греції, Грузії, Швеції, Великобританії тощо) церкви, найбільш адекватним бачиться законодавче закріплення трьох основних різновидів статусу релігійних об'єднань:

1. Великі історичні церкви: православна, грекокатолицька, римокатолицька, за якими визнається статус юридичних осіб публічного права, з якими випрацьовуються основні засади діяльності в сферах спільної державноцерковної юрисдикції, якто: релігійна освіта в світських навчальних закладах, капеланство у Збройних Силах, користування видатними пам'ятками церковної архітектури та мистецтва, їх охорона та збереження, спільні заходи в галузі соціальної політики тощо. Взаємовідносини держави з кожною з названих церков мають регулюватися, окрім закону, спеціальною угодою.

2. Традиційні церкви: іслам, лютеранство, юдаїзм, баптизм... (первісний перелік має обговорюватись і уточнюватись, в подальшому це має бути динамічною величиною). Це такі релігійні об'єднання, віровчення яких пройшло апробацію часом, а діяльність засвідчила їх законослухняність, моральність, повагу до прав і свобод інших осіб. Відмінність їх від першої категорії – у значно меншій кількості послідовників та в тому, що їх роль в історії України є набагато скромнішою. Такі релігійні об'єднання та релігійні організації, з яких вони складаються, повинні у повному обсязі користуватися правоздатністю юридичних осіб приватного права. Держава має у межах, визначених законом, повсіляко сприяти таким релігійним організаціям, визнавши суспільно корисний характер їхньої діяльності, стежити за тим, щоб їх не піддавали прямим або прихованим утискам панівні конфесії, залучати до вироблення державної політики у сфері державноцерковних відносин.

3. Релігійні групи – об'єднання віруючих нетрадиційного для України віросповідання. Певний час (нам здається, що оптимальним буде строк від 5 до 10 років) вони мають існувати без статусу юридичної особи. Водночас таким організаціям та їхнім членам мають бути забезпечені всі права, прямо передбачені у міжнародних актах та Конституції України. Якщо протягом випробувального строку релігійна група не порушувала чинного законодавства, суспільної моралі, прав та свобод інших осіб, вона може набути статусу юридичної особи, перейшовши до розряду традиційних або відомих церков [6, с. 56].

Юридичні засоби реалізації права сповідувати релігію залежать і від змісту цього права, а також від місця його здійснення. Так, наприклад, такі види сповідувальної

діяльності, як богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії, безперешкодно проводяться у культових будівлях і на прилеглий до них території, у місцях паломництва, на кладовищах, в місцях окремих поховань і крематоріях, квартирах і будинках громадян. Отже, для їх реалізації не потрібно якихось юридичних засобів, зокрема дозволів на їх проведення. Проте сам механізм забезпечення культовими будівлями, в яких проводяться вищевказані релігійні дії, залишається однією з гострих проблем релігійного життя в Україні [1, с. 78].

Як вже вище зазначалось, майнові питання викликають найбільш активну реакцію у нашої політичної еліти. Мабуть, тому після активного перерозподілу церковної нерухомості у 1990-1995 роках Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» попри його очевидні недоліки, практично, не змінювався. В той час як Конституція України 1996 року заклала нові підвалини відносин власності у нашій державі.

Приймаючи Закон «Про свободу совісті та релігійні організації», законодавець вказав, що одним із завдань цього акту є подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви. На жаль, цей намір не був втілений в самому Законі. Як свідчить історія, одним з негативних проявів державної політики УРСР в сфері державноцерковних відносин була саме націоналізація церковного майна. Саме тому із здобуттям незалежності наша держава взяла курс на повернення релігійним організаціям протиправно вилученого у них майна. Таке політичне рішення знайшло правове закріплення в ст. 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», Постанові Верховної Ради Української РСР від 23 квітня 1991 року № 988-XII «Про порядок введення в дію Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» двох актах Президента України про повернення релігійним організаціям культового майна (Указ Президента України від 4 березня 1992 року № 125 «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» та розпорядження Президента України від 22 квітня 1994 року № 53/94 «Про повернення релігійним організаціям культового майна»), відповідному розпорядженні Кабінету Міністрів України. Фактично перед державою постала проблема: 1) провести справжню реституцію церкви в правах власника, визнавши акти УСРР/УРСР, згідно з якими відбувалась націоналізація церковного майна, нечинними з моменту їх прийняття, а отже, незаконною і саму націоналізацію, чи 2) взяти за основу чинне положення, закріпити за державою статус законного власника націоналізованого радянською владою церковного майна, проголосити повернення релігійним організаціям культових споруд, що не використовуються або використовуються не за призначенням, одним з пріоритетів державної політики і таким чином перевести питання реституції з юридичної в політичну площину [6, с. 86].

На підставі цього законодавство України: 1) закріпило переважне право релігійних організацій на передачу їм культових будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування цих будівель; 2) постанова парламенту вже зобов'язала Кабінет Міністрів України, Уряд Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації забезпечити відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» повернення у власність чи передачу у безоплатне користування релігійним громадам культових будівель і майна; 3) актами Президента було визначено термін, до якого місцеві органи державної виконав-

чої влади повинні були здійснити комплекс відповідних заходів, Кабінет Міністрів зобов'язав ті самі органи скласти і подати йому повний перелік культових будівель, які перебувають у державній та комунальній власності і не використовуються або використовуються не за призначенням, з визначенням термінів та умов повернення їх релігійним організаціям; 4) додатково уряд затвердив перелік культових споруд – визначених пам'яток архітектури, що не можуть бути передані у постійне користування (а також, за тлумаченням Вищого Арбітражного Суду України, – у власність) релігійним організаціям. Таким чином, Україна обрала другий шлях повернення релігійним організаціям протиправно вилученого у них майна.

Разом з тим ч. 2 ст. 17 Закону встановлювала: культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у власність релігійних організацій безоплатно за рішеннями обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Республіці Крим – Уряду Республіки Крим. Саме тому виникало логічне запитання, чому до цього часу розпорядження об'єктами державної власності, всупереч абзацу 5 ст. 116 Конституції України, віднесено Законом до компетенції місцевих держадміністрацій, адже Конституція передбачає можливість делегування їм лише повноважень відповідних рад? Крім того, практика передачі релігійним організаціям об'єктів права державної власності підтверджує, що частина 2 ст. 17 Закону – мертва норма [6, с. 57].

Проголошений Україною принцип відновлення історичної справедливості, тобто подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви, з одного боку, та зацікавленість держави у використанні величезного досвіду і потенціалу церкви в соціальнокультурній сфері, з іншого, дають право стверджувати про доцільність повернення релігійним організаціям всього вилученого у них майна. Разом з тим думка держави щодо цього питання визначається на сьогодні, в першу чергу, відсутністю чіткості і логіки. Зокрема, Постанова Верховної Ради і акти Президента говорять про передачу у безоплатне користування або повернення безоплатно у власність релігійних організацій культових будівель і майна, які перебувають у державній власності та використовуються не за призначенням; Закон, на який посилаються названі акти, також вважає об'єктом правовідносин культові будівлі і майно, проте переважне право релігійних організацій закріплює лише на передачу їм культових будівель; розпорядження ж уряду № 290-р не згадує про будь-яке інше майно, окрім культових будівель.

Грунтовний аналіз наведених норм дозволяє зробити висновок про те, що чинне законодавство України не передбачає повернення церкві вилученого у неї майна некультового призначення. Оскільки повернення релігійним організаціям майна ставиться в залежність від факту використання останнього не за призначенням, вочевидь у більшості випадків церква не матиме підстав клопотати про повернення їй земель, нерухомості (окрім культових споруд) тощо [6, с. 76].

Чинне законодавство України передбачає два способи передачі релігійним організаціям культового майна: 1) повернення у власність; 2) передача у безоплатне користування. Причому в жодному нормативному акті не визначено, за яких умов державні органи мають обирати перший спосіб, а за яких – другий. Таким чином, вибір між поверненням у власність та передачею у користування вилуче-

ного у церкви майна залежить виключно від місцевої держадміністрації або уряду Автономної Республіки Крим. Природно, що при такому законодавстві абсолютна більшість культових споруд передається релігійним організаціям саме у безоплатне користування.

Висновки. Таким чином, в контексті реалізації права сповідувати будь-яку релігію, можна стверджувати що Україна обрала не найоптимальніший шлях подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви. На наш погляд, ефективнішою була б повна реституція церковного майна через визнання недійсними з моменту їх проголошення актів радянської України про націоналізацію цього майна. Якби Україна вчинила саме так, то через кілька років кропіткої роботи судів щодо вирішення спорів між різними претендентами на правонаступництво однієї ж тієї релігійної організації – колишнього власника церковного майна – церква змогла б реалізувати свій неабиякий потенціал у культурно-освітній та соціальній сферах, а держава – на ділі засвідчити свою відданість принципу непорушності приватної власності. В цьому плані зауважмо, що така реституція викликала нарікання навіть у Парламентській Асамблеї Ради Європи, яка звернула увагу українського керівництва на відсутність в нашому законі механізму повернення релігійним організаціям протиправно вилученого у них майна.

Список літератури:

1. Ярмол Л.В. Свобода віросповідання людини: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження): Дис...канд. юр. наук. / Ярмол Лілія Володимирівна. – Л., 2002. – 238 с.
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.06.1991 – 1991 р., № 25, стор. 283.
3. Климов В. Законодавчі ініціативи Держкомрелігій: проекти й реалії / В.Климов // Людина і світ. – 1998. – № 2. – С. 28 – 31.
4. Бондаренко В. До питання про необхідність удосконалення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» / В.Бондаренко // Релігія і закон: проблеми врегулювання державно-церковних відносин. – К., 2002. – С. 5 – 16.
5. Ярмол Л. Законодавство України про свободу світогляду, віросповідання та релігійні організації: зміни, що намірили / Л.Ярмол // Право України. – 2001. – № 2. – С. 75 – 77.
6. Друзенко Г. Інститут свободи совісті: міжнародні стандарти та законодавство України / Г.Друзенко. – К.: Український центр правових студій. – 2000. – 186 с.
7. Петренко В. Виклик «Чорного папи»: Сатанізм – реальна загроза людському духові / В.Петренко. // Людина і світ. – 1996. – № 9. – С. 41 – 44.
8. Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. – К.: УПФ. Видво «Право», 1996. – 511 с.
9. Заява № 8652/79: Decisions and Reports of the European Commission on Human Rights. – V. 26. – P. 89.
10. С испанской точки зрения: Беседа с профессором Глорией Моран // Религия и права человека: На пути к свободе совести. Вып. III / Институт религии и права / Сост. Л.М. Воронцова, А.В. Пчелинцев, С.Б. Филатов. Под общ. ред. С.Б. Филатова. – М.: Наука, 1996. – С. 89 – 97.
11. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Права людини: основні напрямки сучасного розвитку / Ю.М. Бисага, Д.М. Белов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2006. – Випуск 5. – С. 89 – 93.
12. Белов Д.М., Ленгер Я.І. Правова реформа: засоби та технологія / Д.М. Белов, Я.І. Ленгер // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2008. – Випуск 11. – С. 88 – 92.
13. Конституційне право України : підручн. [під заг. ред. проф. Бисаги Ю.М. та Д.М. Белова]. – Ужгород : Ліра, 2009. – 216 с.

Бедь В. В. Право исповедовать любую религию, как составное свободы совести: Украина и зарубежный опыт / В. В. Бедь // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 1. – С. 177-187.

Автор исследует отдельные особенности реализации такого составного свободы совести человека, как права исповедовать любую религию. Особое внимание уделено историко-правовому анализу нормативно правовых актов, связанных с реституцией церковного имущества. Предложено изменить существующую процедуру для установления религиозных общин, а именно увеличить количество учредителей, дополнить перечень документов и сведений, представленных для регистрации.

Ключевые слова: права человека, права гражданина, свобода совести, правовой статус лица, реституция церковного имущества, право исповедовать любую религию.

**THE RIGHT TO PROFESS ANY RELIGION AS A PART OF FREEDOM OF CONSCIENCE:
UKRAINE AND INTERNATIONAL EXPERIENCE**

Bed V. V.

Carpathian University named after Augustin Voloshin, Uzhgorod, Ukraine

The author gives a person the right to profess any religion divided into certain types of the following criteria. 1) the quantitative composition of the subjects of its implementation: a) individual (sole religious practice), b) collective (religious practice with others), 2) the content of the confessional: a) the implementation of religious activities (prayer, sacraments, rites, celebration, worship, sacrifice, ritual prohibitions, etc.), b) unreligion activity: in the spiritual realm – the production of religious ideas, the interpretation of dogmas of theology, writing theological treatises, in the practical sphere – the spread of religion, conversion of people to their religious faith, charity, missionary activities, etc., and 3) depending on the religious practice – providing the latest in religious buildings and the adjacent areas in places of pilgrimage, cemeteries or places of individual graves, crematoria, in apartments and homes of individuals, institutions, organizations and enterprises (eg, military units, hospitals, detention and punishment), 4) depending on the legal status of the entity using the proposed law: a) religious practice of certain states, b) religious practice by foreigners, c) religious practice stateless, d) practice of religious children, and e) religious practice other subjects (prisoners, soldiers, etc.).

Suggested whether to change the existing procedure for the establishment of religious communities, namely to increase the number of founders, complete the list of documents and data submitted to them for registration. It is appropriate to be specified in the legislation to include a list of documents and data on the basis of religious faith community, its relationship to family and marriage, education, health, the followers of this religion, the limits for members and ministers of the organization about their rights and responsibilities.

Established practice of Ukraine on equality before the law of all religious organizations, similar to the practice of the Soviet Union on human rights. Current legislation clearly constitutes “American” model: the equality of all religious organizations before the law provides no residency requirement for newly churches actually notification procedure for acquiring legal personality and so on.

Legal means of exercising the right to manifest religion depend on the content of the law and the place of its commission. For example, the following types of confessional activities as worship, religious rites, ceremonies and processions are held freely in religious buildings and the adjacent areas in places of pilgrimage, cemeteries, and burial places of some crematoria, apartments and houses of citizens. Consequently, their implementation does not need any legal means, including permits for their conduct. However, the mechanism of places of worship, which are held above religious activities remains one of the pressing issues of religious life in Ukraine.

Key words: human rights, civil rights, freedom of conscience, the legal status of a person restitution of church property, the right to profess any religion.

Spisok literaturi:

1. Yarmol L. V. Svoboda virospovidannya lyudini: yuridichne zabezpechennya v Ukrayini (zagalnoteoretichne doslidzhennya): Dis...kand. yur. nauk. / Yarmol Liliia Volodumirivna. – L., 2002. – 238 s.
2. Pro svobodu sovisti ta religiyini organizatsiyi: Zakon Ukrayini vid 23.04.1991 // Vidomosti Verhovnoyi Radi URSS vid 18.06.1991 – 1991 r., № 25, stor. 283.
3. Klimov V. Zakonodavchi initsiatiivi Derzhkomreligiyi: proekti y realiyi / V. Klimov // Lyudina i svit. – 1998. – № 2. – S. 28 – 31.
4. Bondarenko V. Do pitannya pro neobhidniit udoskonalennya Zakonu Ukrayini «Pro svobodu sovisti ta religiyini organizatsiyi» / V. Bondarenko // Religiya i zakon: problemi vregulyuvannya derzhavno-tserkovnih vidnosin. – K., 2002. – S. 5 – 16.

5. Yarmol L. Zakonodavstvo Ukrayini pro svobodu svitoglyadu, virospovidannya ta religiyni organizatsiyi: zmini, scho nazrili / L.Yarmol // *Pravo Ukrayini*. – 2001. – № 2. – S. 75 – 77.
6. Druzenko G. Institut svobodi sovisti: mizhnarodni standarti ta zakonodavstvo Ukrayini / G.Druzenko. – K.: Ukrayinskiy tsentr pravnichih studiy. – 2000. – 186 s.
7. Petrenko V. Viklik «Chornogo papi»: Satanizm – realna zagroza lyudskomu duhovi / V.Petrenko. // *Lyudina i svit*. – 1996. – № 9. – S. 41 – 44.
8. Konstitutsiyi novih derzhav Evropi ta Aziyi / Uporyad. S. Golovatiy. – K.: UPF. Vidvo «Pravo», 1996. – 511 s.
9. Zayava № 8652/79: Decisions and Reports of the European Commission on Human Rights. – V. 26. – P. 89.
10. S ispanskoy tochki zreniya: Beseda s professorom Gloriey Moran // *Religiya i prava cheloveka: Ha puti k svobode sovesti. Vyip. III* / Institut religii i prava / Sost. L.M. Vorontsova, A.V. Pchelintsev, S.B. Filatov. Pod obsch. red. S.B. Filatova. – M.: Nauka, 1996. – S. 89 – 97.
11. Bisaga Yu.M., Belov D.M., Prava lyudini: osnovni napryamki suchasnogo rozvitku / Yu.M. Bisaga, D.M. Belov // *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu. Seriya «Pravo»*. – 2006. – Vipusk 5. – S. 89 – 93.
12. Belov D.M., Lenger Ya.I. Pravova reforma: zasobi ta tehnologiya / D.M. Belov, Ya.I. Lenger // *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu. Seriya «Pravo»*. – 2008. – Vipusk 11. – S. 88 – 92.
13. Konstitutsiyne pravo Ukrayini : pidruchn. [pid zag. red. prof. Bisagi Yu.M. ta D.M. Belova]. – Uzhgorod : Lira, 2009. – 216 s.